

Przywilej ubóstwa i spór o regułę Ubogich Pań

Klara miała ok. 12 lat, gdy odmieniony przez łaskę syn Piotra Bernardone wobec biskupa i mieszkańców Asyżu publicznie oddał swemu ojcu wszystko, co od niego otrzymał, łącznie z ubraniem. Prawdopodobnie widziała tę scenę, a jeśli nawet nie, to na pewno o niej słyszała. Potem była naocznym świadkiem tego, jak Bernard i Piotr porzucili wszystko i rozpoczęli życie w ubóstwie i pokucie jak Franciszek. Także jej kuzyn Rufin przyłączył się do pierwszych braci. W końcu i ona pod wpływem spotkań z Biedaczną podjęła ostateczną decyzję, by żyć jak Franciszek i jego towarzysz. W tym celu sprzedała swój posąg, a uzyskane pieniądze rozdała ubogim. Mając około 18 lat, w nocy z Niedzieli Palmowej na Wielki Poniedziałek 1211 lub 1212 roku porzuciła ojcowski dom i w tajemnicy udała się do Porcunkuli, gdzie Franciszek w obecności braci obciął jej włosy i zaślubił Panu. Tak rozpoczęło się jej kroczenie po śladach Jezusa ubogiego i pokornego.

Pod koniec życia Klara w *Testamencie* wraca pamięcią do tego początku swego powołania i wspomina z wdzięcznością światło łaski, którego Pan udzielił jej przez chwalebne życie i naukę św. Franciszka¹. To dzięki oświeceniu przez Ducha Świętego, jako młoda dziewczyna zrozumiała, że jedyną drogą prowadzącą do Niebieskiego Ojca jest Jego Syn – Jezus Chrystus². Zapragnęła iść Jego śladami, żyjąc według doskonałości Ewangelii, zgodnie z pouczeniem i przykładem życia Poverella. Uznając we Franciszku swego duchowego ojca i nauczyciela, wnet po swoim nawróceniu wraz z kilkoma siostrami, które Pan jej dał, przyrzekła mu z własnej woli posłuszeństwo. On zaś ofiarował jej *Sposób życia* – krótki, ewangeliczny projekt, określający to, co w ich powołaniu najważniejsze³.

Z racji przeżywanego obecnie Jubileuszu konsekracji św. Klary z Asyżu warto zastanowić się nad tym, do jakiej formy życia Klara została zaproszona przez Boga za pośrednictwem Franciszka. Co z tej pierwotnej inspiracji udało się jej ocalić? Co w swym sercu zachowała jako skarb najcenniejszy? Z czego nigdy nie zrezygnowała i czemu pozostała wierna aż do swej błogosławionej śmierci w sierpniu 1253 r.?

Analizując kolejno dokumenty ofiarowane Klarze przez Kościół i regulujące sposób życia wspólnoty z San Damiano oraz stosunek Świętej do tychże pism, spróbujemy spojrzeć raz jeszcze na kwestię roli *Przywileju ubóstwa* w duchowości klariańskiej i problem dojrzewania projektu reguły Ubogich Pań. Punktem wyjścia do niniejszej analizy uczynimy jednak dokument wcześniejszy tzw. *Sposób życia* – krótki tekst zawierający charyzmat przekazany Klarze przez Franciszka.

1. *Sposób życia (Forma vivendi)* otrzymany od św. Franciszka

Franciszek, czując się odpowiedzialnym za Klarę i gromadzącą się przy niej coraz liczniej wspólnotę sióstr około roku 1212/1213 napisał dla nich pierwszą „regułę” życia, zwaną krótko *Forma vivendi (Sposób życia)*. Był to raczej niewielki objętościowo tekst zainspirowany Ewangelią, podobnie jak *Protoregula*, napisana wcześniej dla braci i 1209 roku przedstawiona do zatwierdzenia papieżowi Innocentemu III (1161-1216)⁴. Można przypuszczać, że do zrehabilitowania tego krótkiego dokumentu skłoniło Franciszka naleganie ze strony Klary i jej sióstr, które – podobnie jak bracia – również chciały mieć jasno sprecyzowany projekt życia, potwierdzony autorytetem Kościoła. I choć sama

---

¹ Por. TK1 26.

² Tamże 5.

³ Tamże 25-29 i 33.

⁴ W. Block, «Protoregula» w świetle «Sposobu życia» przekazanego św. Klarze z Asyżu, w: Z. Styś, M. Sykuła, G. Filipiuk, J. Wojas (red.), *Refleksje nad regułami franciszkańskimi. Formacyjne i pastoralne aspekty Reguł franciszkańskich w 800 lat po zatwierdzeniu pierwszej Reguły św. Franciszka*. Materiały z sesji naukowej, Warszawa 21 listopad 2009 rok, Warszawa-Kraków 2010, s. 67-96.

Ksieni z San Damiano, wracając pamięcią po latach do tych wydarzeń stwierdzi jedynie lapidarnie, iż Święty Ojciec *powodowany miłością* napisał im taki sposób życia⁵, jest wielce prawdopodobnym, że tekst *Forma vivendi* powstał z tą intencją, by papież go zatwierdził i pobłogosławił⁶. Nie doszło jednak do tego.

Niestety nie zachował się oryginał Franciszkowego pergaminu. Dokument ten do naszych czasów przetrwał jedynie dzięki św. Klarze, która zacytowała go w 6 rozdziale swej *Reguły*. Brzmi on następująco:

Ponieważ z natchnienia Bożego zostaliście córkami i służebnicami najwyższego i największego Króla, Ojca niebieskiego i zaślubiłyście się Duchowi Świętemu, wybierając życie według doskonałości Ewangelii świętej, pragnę i przyrzekam osobiście – i przez moich braci – otoczyć was, tak jak ich, serdeczną troską i szczególnym staraniem⁷.

Franciszek w tym jednym zdaniu zawarł teologiczno-duchowe podstawy tworzącej się dopiero wspólnoty w San Damiano. Podkreślał pierwszeństwo działania Boga w życiu powołanych, zachęcał siostry do miłości Trójcy Świętej i do życia według doskonałości Ewangelii, a ze swojej strony oraz ze strony braci mniejszych obiecywał stałą duchową opiekę nad nimi. Z treści tego przesłania przebija zachwyt Poverella nad niczym niezastąpioną łaską powołania każdej siostry (i każdego człowieka w ogóle) do komunii z Trójjedynym Bogiem, do życia w „łonie” samego Boga, do uczestnictwa w trynitarnym obcowaniu. Franciszek wie, że jest to możliwe tylko dzięki temu, że ten *najwyższy i największy Król* sam pochylił się i podniósł człowieka do takiej godności. Sam także ukazał człowiekowi sposób, dzięki któremu może on dojść do zjednoczenia z Trójcą: dokonuje się to jedynie przez Jego Syna – Jezusa Chrystusa, Wcielone Słowo objawione w Ewangelii.

Druga część zacytowanego przez Klarę *Sposobu życia* dotyczy obietnicy, jaką złożył jej Franciszek w imieniu swoim i braci, przekonany, iż zarówno oni jak i ubogie niewiasty *wyszli z tego świata w jednym i tym samym duchu*⁸. Przedmiotem owej *serdecznej troski i szczególnego starania* ze strony braci miało być przede wszystkim życie duchowe sióstr, ale nie tylko. Franciszek pragnął, by bracia pomagali siostrą także w sprawach materialnych, dlatego wyznaczył kwestarzy, którzy mieszkając przy klasztorze św. Damiana zaopatrywali siostry w żywność.

Niektórzy badacze (m. in. Esser) twierdzą, że Ksieni z San Damiano przytoczyła dosłownie pełny tekst pisma ofiarowanego jej przez Biedaczynę⁹. Z relacji samej Klary wiadomo jednak, że *Sposób życia* zawierał wskazania dotyczące przestrzegania ubóstwa, w swym *Testamencie* bowiem Święta wprost do tego nawiązuje: *Potem napisał nam regułę życia (formam vivendi), podkreślając najmocniej, żebyśmy zawsze trwały w świętym ubóstwie*¹⁰. Biorąc pod uwagę tę wypowiedź samej Klary, a jednocześnie przyjmując za prawdziwe twierdzenie Essera, odniesienia do ubóstwa należałoby się dopatrywać w słowach Franciszka o życiu *według doskonałości Ewangelii świętej*. Cóż bowiem znaczy żyć według doskonałości Ewangelii świętej? – Dla Franciszka i jego „małej Roślinki” odpowiedź była jednoznaczna: *Jeśli chcesz być doskonały, idź, sprzedaj, co posiadasz, i rozdaj ubogim, a będziesz miał skarb w niebie. Potem przyjdź i chodź za Mną* (Mt 19, 21)¹¹. Jednak życie

⁵ Por. RKl 6,2.

⁶ Taką hipotezę wysunął F. Uribe. Por. W. Block, dz. cyt., s. 73.

⁷ *Quia divina inspiratione fecistis vos filias et ancillas altissimi summi Regis Patris caelestis, et Spiritui sancto vos desponsastis eligendo vivere secundum perfectionem sancti Evangelii: volo et promitto per me et Fratres meos semper habere de vobis tamquam de ipsis curam diligentem et sollicitudinem specialem.* RKl 6,3-4. Polskie tłumaczenie pochodzi z R. Prejs i Z. Kijas (red.), *Źródła Franciszkańskie. Pisma świętego Franciszka. Źródła biograficzne świętego Franciszka. Pisma świętej Klary i źródła biograficzne. Teksty ustalające normy dla Braci i Sióstr od pokuty*, Kraków 2005.

⁸ 2 Cel 204, 6.

⁹ K. Ambrożkiewicz, *Sposób życia przekazany świętej Klarze. Wprowadzenie do lektury*, w: R. Prejs i Z. Kijas (red.), *Źródła Franciszkańskie. Pisma świętego Franciszka. Źródła biograficzne świętego Franciszka. Pisma świętej Klary i źródła biograficzne. Teksty ustalające normy dla Braci i Sióstr od pokuty*, Kraków 2005, s. 171.

¹⁰ TKl 33.

¹¹ Por. 1 Reg 1,2; 2 Reg 2,5.

Ewangelią, także dla Franciszka i Klary, nie ograniczało się i nie ogranicza jedynie do praktykowania ubóstwa.

Jest jeszcze inne stanowisko w tej sprawie, reprezentowane m.in. przez Oligera czy Uribe. Badacze ci opowiadają się za hipotezą, że cytowany przez Klarę *Sposób życia* jest jedynie fragmentem nieco większego dokumentu¹², który mógł rzeczywiście zawierać dodatkowo zachętę do życia w całkowitym ubóstwie. Jeśli tak, to dlaczego Klara nie przytoczyła go w całości w swej regule? Być może wybrała szczególnie ten fragment, który budził wiele kontrowersji – mianowicie obietnicę Franciszka dotyczącą stałej opieki ze strony braci¹³. Podkreślając stanowczo swą wolę zachowania tej więzi duchowej łączącej braci i siostry, powołała się na autorytet samego Założyciela, który *dopóki żył, wypełniał sumiennie tę obietnicę i chciał, aby bracia ją wypełniali*¹⁴. Natomiast w kwestii ubóstwa zalecanego jej przez Świętego Ojca, Klara przytoczyła inny jego pergamin – *Ostatnią wolę*, którą umierający Patriarcha zostawił siostron¹⁵ oraz najmocniejszy „argument” – *Przywilej ubóstwa* potwierdzony przez najwyższy autorytet samego papieża¹⁶. Może właśnie dlatego opuściła wzmiankę o ubóstwie cytując *Forma vivendi*.

Wszystko to jedynie hipotezy, które wymagają solidnej weryfikacji w oparciu o źródła. Niewątpliwym pozostaje fakt, iż *Sposób życia* był dla Klary szczególnie cennym dokumentem, który pieczołowicie przechowywała i umieściła w samym sercu swej reguły. Stał się on fundamentem i punktem odniesienia dla wspólnoty z San Damiano, zawierał bowiem w sobie pierwotną inspirację pochodzącą od Franciszka.

2. *Przywilej ubóstwa (Privilegium paupertatis)*

Pierwszym dokumentem, nad którym pragniemy się pochylić w niniejszej analizie, jest *Przywilej ubóstwa* – pergamin szczególnie umiłowany i ceniony przez Klarę. Aby właściwie ocenić znaczenie tego dokumentu dla duchowości klariańskiej oraz zrozumieć jego całkowitą wyjątkowość w historii Kościoła, trzeba na wstępie przedstawić okoliczności, w jakich doszło do jego powstania.

W 1215r. papież Innocenty III zwołał w Rzymie na Lateranie dwunasty w historii Kościoła Sobór Powszechny, znany jako Sobór Laterański IV. W dniach 11, 20 i 30 listopada 1215r. sobór odbył 3 posiedzenia, podczas których uchwalił ponad 70 dekretów w sprawach wiary i reformy Kościoła. Jednym z postanowień soboru był zakaz tworzenia nowych zakonów¹⁷. Zakaz ten wypływał z troski kolegium kardynalskiego o to, by zbyt wielka różnorodność wspólnot nie stała się przyczyną zamieszania w Kościele i nie doprowadziła do rozwoju różnych herezji. Na mocy kanonu 13 tegoż soboru nowe zakony powstające w tym czasie były zobowiązane do przyjęcia jednej z już istniejących reguł. W praktyce zatem wspólnoty powstające w środkowej i zachodniej części Europy miały do wyboru regułę św. Augustyna lub św. Benedykta.

W tej sytuacji *Forma vivendi* otrzymana od św. Franciszka przez Klarę i jej siostry nie mogła być dłużej jedyną normą regulującą ich wspólnotowe życie. Potrzebowały podstawy jurydycznej. Niestety nie mogły się również oprzeć na zatwierdzonej przed soborem *Protoregule* braci mniejszych, ponieważ posiadała ona jedynie ustną aprobatę papieża – nie mogła zatem stanowić podstawy prawnej dla pokrewnej braciom duchowo wspólnoty siostr z San Damiano. Pod wpływem kard. Hugolina, odpowiedzialnego za ruch kobiet, siostry musiały przyjąć jedną z reguł akceptowanych przez sobór, ale obie te reguły gwarantowały zachowanie ubóstwa jedynie w wymiarze indywidualnym, personalnym, zezwalały natomiast na posiadanie przez klasztor majątków i dochodów.

¹² K. Ambrozkiewicz, dz. cyt. s. 171, W. Block, dz. cyt., s. 73.

¹³ W latach 1240-1270 toczyła się bowiem w I Zakonie żywa dyskusja na ten temat. Nie brakowało w niej głosów (w tym również generała zakonu br. Krescentego z Jesi) przeciwnych zbyt ścisłej więzi między braćmi i siostrami, co owocowało uchylaniem się braci od odpowiedzialności za siostry oraz duchowej i materialnej pieczy nad nimi. Por. C. Niezgodą, *Święta Klara z Asyżu w świetle Poverella*, Kraków 1993, s. 142; L. Iriarte, *Historia franciszkanizmu*, Kraków 1998, s. 59.

¹⁴ RK1 6, 5.

¹⁵ Tamże 6, 7-9.

¹⁶ Tamże 6, 12-15.

¹⁷ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. III, *Złoty okres średniowiecza chrześcijańskiego*, Lublin 2003, s. 146.

Klara jednak nie zrezygnowała z wierności całkowitemu ubóstwu. W jej przekonaniu bowiem równie ważne było praktykowanie ubóstwa wspólnotowego, które jest wyrazem wolnego wyboru życia pozbawionego ludzkich zabezpieczeń. Wykorzystując powszechny w tym czasie w klasztorach zwyczaj starania się o uzyskanie pisemnych przywilejów (wyjątków lub dyspens od obowiązującego prawa), uprosiła dla swej wspólnoty tzw. *Przywilej ubóstwa (Privilegium paupertatis)*, by ocalić to, co uznawała za fundamentalny element swego powołania – absolutne ubóstwo bez posiadłości i dochodów.

Po raz pierwszy zwróciła się z tą nietypową prośbą do papieża Innocentego III w roku 1216. Do niedawna wśród historyków utrzymywało się przekonanie, że ów przywilej w redakcji Innocentego III zaginął. W 1985r. ustalono jednak jego treść na podstawie trzech starych rękopisów¹⁸. I choć autentyczność tego dokumentu była wielokrotnie podważana przez uczonych (m.in. przez Wernera Maleczka)¹⁹, nie można wykluczyć, że Klara uzyskała papieską aprobatę dla swojego stylu życia w absolutnym ubóstwie w formie innej niż bulla. Sama bowiem Święta, zawsze tak dokładna w podawaniu historycznych faktów, w swym *Testamencie* wspomina: *postarałam się, aby Ojciec święty Innocenty, za czasów którego zaczynałyśmy, i inni jego następcy potwierdzili swymi przywilejami naszą profesję najświętszego ubóstwa*²⁰. Br. Tomasz z Celano w *Żywocie św. Klary* zanotował dodatkowo, iż Innocenty III *odpowiadając z niezwykłą przychylnością na niezwykłą prośbę [Klary], z wielką radością własnoręcznie napisał pierwszy tekst żądanego przywileju*²¹. Ostatnio wysunięto hipotezę, że papież napisał osobiście nie oficjalny dokument (*nota*), ale jedynie notatkę (*notula*) bez żadnego znaczenia prawnego²².

Tak czy inaczej gest Innocentego III stanowił precedens nieznanym dotąd kancelarii papieskiej i zapewne wpłynął znacząco na postawę jego następcy na Stolicy Piotrowej – papieża Grzegorza IX (ok. 1160-1241), który 17 września 1228r. bullą *Sicut manifestum est* zatwierdził oficjalnie *Przywilej ubóstwa*. Oto treść tego dokumentu:

¹Grzegorz biskup, sługa sług Bożych, umiłowanym w Chrystusie córkom, Klarze i innym służebnicom Chrystusa, zamieszkałym przy kościele świętego Damiana w Asyżu, pozdrowienie i apostołskie błogosławieństwo.

---

¹⁸ Chodzi o manuskrypt z Messyny datowany na XIV wiek oraz dwa dokumenty XV-wieczne: kodeks 1258 z Państwowego Archiwum Historycznego w Madrycie i kodeks C63 z Biblioteki Uniwersytetu w Uppsali. Por. M. Bartoli, *Klara. Pomiedzy milczeniem a pamięcią*, Wrocław 2006, s. 105-106, przypis 171. Treść *Przywileju ubóstwa* wg tych dokumentów brzmi następująco: *Innocenty, biskup, sługa sług Bożych, umiłowanym w Chrystusie córkom Klary i innym służebnicom Chrystusa, obecnie i w przyszłości prowadzącym życie zakonne przy kościele Świętego Damiana w Asyżu. Jest wszystkim wiadome, że pragnąc poświęcić się samemu tylko Bogu, wyrzekłyście się pożądania rzeczy doczesnych, dlatego sprzedawszy wszystko i rozdawszy ubogim, postanowiłyście nic nie posiadać na własność, idąc we wszystkim śladami Tego, który dla nas stał się ubogim, a który jest Drogą, Prawdą i Życiem. Nie odstrasza was od tego postanowienia niedostatek ziemskich rzeczy, gdyż ręka Boskiego Oblubieńca jest pod głową waszą, aby wspomagać słabość ciała waszego, które poddałyście pod władzę ducha, powodowane prawem miłości. Zresztą Ten, który żywi ptaki niebieskie i odziewa lilie polne, nie odmówi wam pożywienia i odzieży, aż wam Siebie samego daruje w wieczności, gdy Jego prawica obejmie was w pełni błogosławionego widzenia. A więc tak jak prosiłyście, umacniamy naszą łaską apostołską wasze postanowienie zachowywania najwyższego ubóstwa i niniejszym pismem pozwalamy, abyście nigdy nie były zmuszone przez kogokolwiek do przyjmowania na własność posiadłości. A jeśli jakaś kobieta nie chciałaby albo nie mogła zachować tego postanowienia, niech z wami nie mieszka, lecz niech przeprowadzi się na inne miejsce. Orzekamy więc, by w ogóle nikt z ludzi nie śmiał zakłócić spokoju waszego i waszego kościoła, ani zadreżać was jakimiś udrękami. Jeśli więc w przyszłości jakaś osoba kościelna albo świecka, znając treść tego naszego potwierdzenia i postanowienia, będzie usiłowała zuchwale postąpić przeciwko niemu, a mimo ostrzeżenia po raz drugi i trzeci nie dostatecznie zmieniła swoje stanowisko, niech będzie pozbawiona godności swej władzy i zaszczytu, i niech wie, że jest winna sądu Bożego za popełnioną niegodziwość. Nie powinna mieć udziału w Najświętszym Ciele i Krwi Boga i Pana naszego Odkupiciela Jezusa Chrystusa, a w chwili śmierci powinna podlegać surowej karze. Zatem wam wszystkim zachowującym miłość w Chrystusie i temu miejscu, niech będzie pokój Pana naszego Jezusa Chrystusa, o ile tu przyjmiecie owoc dobrego działania, a przed surowym sędzią znajdziecie nagrodę wiecznego pokoju. Amen.* Tekst łaciński zaczerpnięto z <http://www.franciscanos.org/docoficial/privilegio.htm>, tłum. polskie o. Maksymilian Damian OFM.

¹⁹ M. Bartoli, dz. cyt., s. 106-107.

²⁰ TK1 40-43.

²¹ LegKl 14, 3.

²² M. Bartoli, dz. cyt., s. 107-108.

²Jest wszystkim wiadome, że pragnąc poświęcić się samemu tylko Bogu, wyrzekłyście się pożądaną rzecz doczesnych, ³dlatego sprzedawszy wszystko i rozdawszy ubogim, postanowiliście nic nie posiadać na własność, idąc we wszystkim śladami Tego, który dla nas stał się ubogim, a który jest Drogą, Prawdą i Życiem. ⁴Nie odstrasza was od tego postanowienia niedostatek ziemskich rzeczy, ⁵gdyż ręka Boskiego Oblubieńca jest pod głową waszą, aby wspomagać słabość ciała waszego, które poddałyście pod władzę ducha, powodowane prawem miłości. ⁶Zresztą Ten, który żywi ptaki niebieskie i odziewa lilie polne, nie odmówi wam pożywienia i odzieży, aż wam Siebie samego daruje w wieczności, gdy Jego prawica obejmie was w pełni błogosławionego widzenia.

⁷A więc tak jak prosiłyście, umacniamy naszą łaską apostołską wasze postanowienie zachowywania najwyższego ubóstwa i niniejszym pismem pozwalamy, abyście nigdy nie byli zmuszone przez kogokolwiek do przyjmowania na własność posiadłości.

⁸Nikom z ludzi nie wolno tego Naszego pozwolenia łamać, albo mu się zuchwale sprzeciwić. ⁹Kto by zaś śmiał to uczynić, niech wie, że ściągnie na siebie niełaszkę wszechmogącego Boga i świętych Piotra i Pawła, apostołów Jego. Dan w Perugii, 17 września, pontyfikatu Naszego roku drugiego²³.

Analizując ten dokument w wersji Innocentego III jak i Grzegorza IX, nietrudno dostrzec, iż jego środkowa, zasadnicza część (wersy 2-6) jest identyczna. Jest rzeczą bardzo prawdopodobną, iż pergamin tej samej treści co ów zatwierdzony bullą, został rzeczywiście przedstawiony następcy św. Piotra już wcześniej – w 1216r. W dodatku przytoczone w tym dokumencie argumenty, przemawiające za przyjęciem przez siostry *najwyższego ubóstwa*, pozwalają przypuszczać, iż autorką tego tekstu była sama św. Klara. Papież natomiast, zgodnie z praktyką stosowaną w średniowieczu, petycję Ksieni z San Damiano opatrzył jedynie stosownym wstępem i zakończeniem, wyrażającym aprobatę dla przedstawionej mu na piśmie prośby, najprawdopodobniej wręczanej mu osobiście przez samą Świętą przy okazji wizyty Grzegorza IX w asyjskim klasztorze²⁴.

Klara w tym dokumencie prosiła Biskupa Rzymu o to, by wraz z siostrami mogła żyć w absolutnym ubóstwie, nie posiadając żadnej własności (zarówno w wymiarze indywidualnym jak i wspólnotowym) oraz wyrzekając się pożądaną jakichkolwiek rzeczy doczesnych. Ubóstwo, które za przykładem św. Franciszka wybrała dla siebie i swoich sióstr, nie miało być jedynie formą ascezy i umartwienia. Nie było ono również wyrazem odrzucenia i kontestacji świata materialnego, ani też próbą reformy Kościoła. Klara w omawianym dokumencie podkreśliła z całą mocą i jasnością, iż całkowite ubóstwo nie jest dla niej wartością samą w sobie, ale jest ono przede wszystkim konsekwencją miłości do Pana, *który dla nas stał się ubogim, a który jest Drogą, Prawdą i Życiem*. Ono jest równocześnie owocem tej miłości i jawnym jej znakiem.

---

²³ *Gregorius Episcopus, servus servorum Dei. Dilectis in Christo filiabus Clarae ac aliis ancillis Christi in ecclesia Sancti Damiani Episcopatus Assisii congregatis, salutem et apostolicam benedictionem. Sicut manifestum est, cupientes soli Domino dedicari, abdicastis rerum temporalium appetitum; propter quod, venditis omnibus et pauperibus erogatis, nullas omnino possessiones habere proponitis, illius vestigiis per omnia inhaerentes, qui pro nobis factus est pauper, via, veritas, atque vita. Nec ab huiusmodi proposito vos rerum terret inopia; nam laeva Sponsi caelestis est sub capite vestro ad sustentandum infirma corporis vestri, quae legi mentis ordinata caritate stravistis. Denique qui pascit aves caeli et lilia vestit agri vobis non deerit ad victum pariter et vestitum, donec seipsum vobis transiens in aeternitate ministret, cum scilicet eius dextera vos felicius amplexabitur in suae plenitudine visionis. Sicut igitur supplicastis, altissimae paupertatis propositum vestrum favore apostolico roboramus, auctoritate vobis praesentium indulgentes, ut recipere possessiones a nullo compelli possitis. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostrae concessionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei, et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius, se noverit incursum. Datum Perusii, decimoquinto kalendas Octobris, Pontificatus nostri anno secundo.* Tekst łaciński zaczerpnięto z <http://www.franciscanos.org/docoficial/privilegio.htm>, tłum. polskie pochodzi z R. Prejs i Z. Kijas (red.), *Źródła Franciszkańskie. Pisma świętego Franciszka. Źródła biograficzne świętego Franciszka. Pisma świętej Klary i źródła biograficzne. Teksty ustalające normy dla Braci i Sióstr od pokuty*, Kraków 2005.

²⁴ Ch. G. Cremaschi, *Przywilej ubóstwa. Wprowadzenie*, w: R. Prejs i Z. Kijas (red.), *Źródła Franciszkańskie. Pisma świętego Franciszka. Źródła biograficzne świętego Franciszka. Pisma świętej Klary i źródła biograficzne. Teksty ustalające normy dla Braci i Sióstr od pokuty*, Kraków 2005, s. 2300.

Ubóstwo ma dla Asyskiej Świętej wymiar oblubieńczy. Dzięki niemu dusza może dojść do takiego wewnętrznego stanu, w którym doświadczy z mocą, jak lewa ręka Boskiego Oblubieńca wspomagać będzie słabość ciała poddanego pod władzę ducha, a Jego prawica obejmie ją w pełni mistycznego zjednoczenia. Podobnego sformułowania Klara użyje również później w jednym z listów do św. Agnieszki z Pragi: *Położysz mi lewą rękę pod głowę, a prawica obejmie mnie szczęśliwą, i złożysz uszczęśliwiający pocałunek na ustach moich*²⁵. Słowa te, nawiązujące do *Pieśni nad pieśniami*²⁶, ukazują prawdziwy powód przywiązania Ksieni z San Damiano do *najwyższego ubóstwa* – jest nim pragnienie przyłgnięcia do ubożego Ukrzyżowanego i doświadczenia głębokiej komunii z Nim. W tym wymiarze ubóstwo jest jak obrączka na palcu osoby zaślubionej. Jest ono symbolem ważnym i jednoznacznym, pełni jednak rolę drugorzędną.

I choć ubóstwo materialne jest jedynie widzialnym znakiem rzeczywistości o wiele ważniejszej i głębszej, to jednak dla Klary zdrada ubóstwa oznaczała zdradę Jezusa i własnego powołania, stąd nie dziwi jej determinacja w kwestii uzyskania *Przywileju ubóstwa*. Zanim bowiem doszło do oficjalnego zatwierdzenia tego dokumentu, papież Grzegorz IX zatroskany o przyszłość sióstr, przedstawił Klarze swoje obawy. Źródła podają, iż *kiedy przekonywał ją, żeby zgodziła się na posiadanie jakiegokolwiek własności, chociażby ze względu na potrzebę stawienia czoła ewentualnym okolicznościom i niebezpieczeństwom świata, a nawet sam szcudrobliwie ofiarował taką posiadłość, ona sprzeciwiła się nieugięcie. A kiedy papież jej odpowiedział: „Jeśli boisz się o ślub, to my cię z niego zwolnimy”, rzekła: „Ojciec Święty, pod żadnym warunkiem i nigdy, na wieki, nie chcę być zwolniona z naśladowania Chrystusa!*²⁷

Powyższy epizod, przytoczony przez br. Tomasza z Celano w oficjalnym *Życiorysie św. Klary* ukazuje, jak bardzo Asyska Święta była nieugiętą w kwestii wierności najwyższemu ubóstwu, które przyrzekła Panu i św. Ojcu Franciszkowi²⁸. Podobnej postawy oczekiwała również od swych duchowych córek. Świadcstwo tego odnajdujemy w jednym z listów do Agnieszki z Pragi: *Jedno jest konieczne i to jedno kładę ci do serca, przez miłość Tego, któremu się oddałaś na świętą i miłą ofiarę; pamiętaj o swym postanowieniu jak druga Rachel i miej zawsze przed oczyma swą zasadę: przestrzegaj, czego przestrzegasz, czyń, co czynisz, i nie ustawaj (...) Nikomu nie wierz, z nikim się nie zgadzaj, kto by cię chciał oderwać od tego postanowienia, kto by ci był zgorszeniem w drodze, abyś spełniła swe śluby wobec Najwyższego z taką doskonałością, z jaką cię powołał Duch Pański*²⁹.

Reasumując, *Przywilej ubóstwa* ma fundamentalne znaczenie dla Klary i jej duchowych córek. W swej najgłębszej istocie pergamin ten wyraża pragnienie mistycznego zjednoczenia z Boskim Oblubieńcem na drodze naśladowania Jego radykalnego, rzeczywistego ubóstwa. Dokument ten oddaje również w sposób jednoznaczny charyzmat przekazany Klarze przez św. Franciszka, w którym absolutne ubóstwo stanowi element wyróżniający siostry i braci Biedaczyny z Asyżu od innych wspólnot zakonnych, istniejących w ówczesnym Kościele.

3. *Konstytucje Hugoliańskie*

Kolejnym dokumentem, który pragniemy poddać analizie w niniejszym studium są tzw. *Konstytucje Hugoliańskie* czyli przepisy zakonne oparte na regule benedyktyńskiej, a ułożone przez kard. Hugolina di Conti di Segni około roku 1219. Dokument ten otwiera niejako problem sporu o regułę Ubogich Pań. Zanim jednak przejdziemy do jego analizy, pozwolimy sobie naszkicować kontekst historyczny, w którym tenże dokument powstał.

18 lipca 1216r. następcą Innocentego III na Stolicy Piotrowej został papież Honoriusz III (ok. 1150-1227). On to w 1217r. legatem apostolskim w Toskanii i Lombardii mianował ówczesnego biskupa Ostii kard. Hugolina di Conti di Segni³⁰. Na barkach tegoż kardynała spoczęło wprowadzenie

²⁵ 4 LK1 32.

²⁶ *Położysz mi lewą rękę pod głowę, a prawice obejmie mnie*, Pnp 2, 6.

²⁷ LegK1 14, 5-7.

²⁸ Por. TK1 40.

²⁹ 2 LK1 10-11 i 14.

³⁰ Późniejszy papież Grzegorz IX.

w życie uchwał Soboru Laterańskiego IV w północnej części Półwyspu Apenińskiego oraz zwizytowanie tamtejszych klasztorów. Z tej racji zetknął się on w Umbrii z ruchem minoryckim, w tym również z samą Klarą i jej siostrami.

Kardynał przesłał papieżowi sprawozdanie ze spotkania z Ubogimi Paniąmi, pozytywnie oceniając ich sposób życia. W odpowiedzi otrzymał od Honoriusza III pismo z dnia 27 sierpnia 1218r., w którym papież wyjął damianitki spod jurysdykcji biskupów, zapewniając im opiekę samej Stolicy Apostolskiej, a w trosce o ich byt materialny mianował kard. Hugolina ich szczególnym opiekunem i upoważnił go do przyjmowania dla nich w imieniu Stolicy Świętej wszelkich nieruchomości³¹. Dzięki temu prawnemu zabiegowi siostry oficjalnie nie byłyby właścicielkami tych posiadłości, ale jedynie ich użytkownikami, bowiem wszystkie te dobra należałyby formalnie do Stolicy Apostolskiej.

I choć Klara przyjęła protektorat Rzymu, to jednak papieska propozycja formalnego ubóstwa została przez nią odrzucona i nie znalazła zastosowania w jej wspólnotcie. Niektórzy badacze przypuszczają, że w odpowiedzi na pismo papieża Ksieni z San Damiano zwróciła się do Honoriusza III z prośbą o potwierdzenie *Przywileju ubóstwa*, dając w ten sposób wyraz swej wierności wobec ubóstwa ewangelicznego³².

Okolo roku 1217-18 Klara i jej siostry jako podstawową normę prawną oficjalnie przyjęły Regułę św. Benedykta³³, czyniąc w ten sposób zadość wymaganiom Soboru Laterańskiego IV. Wydaje się wielce prawdopodobnym, iż wyboru tej reguły dokonały pod wpływem kard. Hugolina, który sam będąc cystersem, zachowywał regułę benedyktyńską³⁴. Tenże kardynał, z wykształcenia prawnik, wszystkie wspólnoty pragnące żyć na wzór San Damiano, scalił w jeden zakon³⁵ i już w 1219 roku sformułował dla nich zbiór przepisów zakonnych, analogicznych do tych, które nadano wcześniej cysterkom i norbertankom³⁶. Świadcstwo tego znajdujemy w pochodzącym z tego czasu dokumencie, zwanym *Formułą kard. Hugolina*³⁷.

---

³¹ Honoriusz III, pismo *Litterae tuae Nobis* z 27 sierpnia 1218r., w: [http://www.procasp.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Litterae tuae nobis a Hugolino\(1218\)&cSubCap=121&vertudo=1](http://www.procasp.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Litterae%20tuae%20nobis%20a%20Hugolino(1218)&cSubCap=121&vertudo=1).

³² C. Niezgoda, dz. cyt., s. 127. Sama Klara pisze jedynie: *postarałam się, aby Ojciec święty Innocenty, za czasów którego zaczynałyśmy, i inni jego następcy potwierdzili swymi przywilejami naszą profesję najświętszego ubóstwa*. T 40-43. Jednak w liście *Angelis gaudium* z 11 maja 1238r. sam Grzegorz IX potwierdził, iż papież Honoriusz *za naszym wstawiennictwem, udzielił wspomnianej Klarze i jej siostrą przywileju zwolnienia*. Por. M. Bartoli, dz. cyt. s. 135.

³³ L. Iriarte, dz. cyt., s. 464.

³⁴ Nie dziwi więc fakt, iż pierwszym wizytatorem Ubogich Pań mianował cystersa – br. Ambrożego. C. Niezgoda, dz. cyt., s. 29.

³⁵ Choć wspólnoty żeńskie objęte opieką kardynała powstały niezależnie od San Damiano, to jednak Hugolin od początku pragnął uczynić asyską wspólnotę pod kierownictwem św. Klary centrum i wzorcem ustanowionego przez siebie zakonu. Według M. Bartoli do pełnej asymilacji siostr z klasztoru św. Damiana z innymi żeńskimi wspólnotami zakonnymi, będącymi pod opieką Hugolina, doszło ostatecznie dopiero w 1228r. Por. M. Bartoli, dz. cyt., s. 130-132.

³⁶ L. Iriarte, dz. cyt., s. 465.

³⁷ Formułę tę kard. Hugolin wykorzystywał wielokrotnie jako legat papieski wobec biskupów. Jej treść brzmiała następująco: *My... z łaski Bożej biskup..., za zgodą naszej kapituły, mianowicie... [a także kierując się] z natchnienia miłości Bożej szczerą szczodroliwością, udzielamy i przyznajemy tobie... całkowitą swobodę w założeniu w odpowiednim miejscu klasztoru, względnie [wyszukania] takiego miejsca ze wszystkimi [należącymi] doń przynależnościami, dla zbudowania tam klasztoru na chwałę Najświętszej Marii Panny, aby tam niewiasty poświęcone Bogu i inne służebnice Chrystusowe w ubóstwie służyły Panu według formy życia czyli [reguły] zakonnej Pań Ubogich z doliny Spoleto albo z Toskanii, nadanej tymże siostrą przez pana Hugolina, czcigodnego biskupa Ostii z upoważnienia papieskiego; temuż miejscu oraz siostrą, zarówno obecnie [żyjącym], jak i w przyszłości, przyznajemy pełną wolność, którą znają klasztory tegoż zakonu w Perugii, Sienie i w Luce, zatwierdzonej przez Stolicę Apostolską w przywilejach, niczego sobie nie zastrzegając, prócz poświęcenia kościoła i konsekracji ołtarzy oraz błogosławieństwa zakonnice, gdybyśmy zostali zapytani przez opatkę i siostry o to, czy my i nasi następcy niegodziwie nie zechcemy kiedyś tego się wyprzeć. Zastrzegamy także sobie tytułem rocznego czynszu jeden funt wosku na święto... oddawany nam i naszym następcom każdego roku. Natomiast same siostry, gdyby kiedyś formułę tego zakonu odrzuciły lub przestały [ją] przestrzegać, a wielokrotnie napomniane nie zechciały się poprawić, wówczas samo miejsce bez przeszkód [z czyjejkolwiek strony stawianych] powraca pod naszą i naszych następców jurysdykcję. Tę zgodę i darowiznę uznajemy sami oraz za naszych następców obiecujemy uważać za ważnie obowiązującą i nigdy nie wystąpimy przeciwko niej, zezwalając notariuszowi... na niezwłoczne sporządzenie tego dokumentu publicznego. Formuła kard. Hugolina, w: [http://www.procasp.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Fórmula de Hugolino para os Bispos\(1219\)&cSubCap=144&vertudo=1](http://www.procasp.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Fórmula%20de%20Hugolino%20para%20os%20Bispos(1219)&cSubCap=144&vertudo=1), tłum. polskie Roman Maria Zawadzki.*

Mimo, iż w wielu opracowaniach, dotyczących historii II Zakonu Franciszkańskiego, normy zakonne spisane przez tegoż kardynała określane są jako *Regula Hugolina*³⁸, trzeba zaznaczyć, że nie była to *de facto* nowa reguła, lecz jedynie zbiór ustaw opartych na narzuconej damianitkom odgórnie Regule św. Benedykta z Nursji. Wydaje się zatem właściwszym stosowanie wobec tego dokumentu nazwy *Konstytucje Hugoliańskie*.

Istnieją trzy wersje tychże konstytucji: z roku 1219, 1238 i 1245. Tekst wersji pierwszej zachował się do naszych czasów w bulli *Cum a nobis petitur* z 11 kwietnia 1229 roku, zatwierdzającej owe konstytucje dla klasztoru Ubogich Pań w Pampelunie. W wersjach późniejszych kard. Hugolin – jako papież Grzegorz IX – jednoznacznie wskazał na to, iż sformułowane przez niego normy oparte są na Regule św. Benedykta z Nursji:

*Zaiste, aby – za przykładem i wzorem tych, którzy bez narzekania służyli Panu i przypieczętowali przebłogosławioną śmiercią w szczęśliwej wytrwałości zapoczątkowane święte nawrócenie – wasz zakon zbudowany i założony na Chrystusie mógł wzrastać na świętą w Panu świątynię i dojść prostą drogą do osiągnięcia nagrody świętych za najwznośniejsze powołanie: Regułę Świętego Benedykta, w której znana jest doskonałość cnót i zaprowadzona najwyższa powściągliwość, która od początku z pobożnością została przyjęta przez Świętych Ojców i ze czcią zaaprobowana przez Kościół Rzymski, przekazujemy wam, byście ją zachowywały we wszystkim, co w niej zostało wam przez Nas przekazane w tym sposobie życia, jak już w sposób osobliwy postanowiliście żyć, z wykluczeniem tego, co się temu sprzeciwia*³⁹.

Wiele wskazuje na to, że Klara i jej siostry, podobnie jak inne klasztory żeńskie żyjące na wzór San Damiano, przyjęły z konieczności konstytucje opracowane dla nich przez kard. Hugolina, nie zachował się jednak żaden dokument Kurii Rzymskiej skierowany w tej sprawie do asyjskiej wspólnoty. Odnajdujemy natomiast świadectwo tego w *Relacji Trzech Towarzyszy*⁴⁰.

Konstytucje Hugoliańskie cechowała benedyktyńska surowość w dziedzinie postów i wstrzeźliwości⁴¹ oraz w kwestii milczenia⁴² i klauzury⁴³, daleka od podejścia, jakie względem tychże praktyk ascetycznych panowało do tej pory w San Damiano. Jednak, jak twierdzą zgodnie badacze, nie to było powodem niezadowolenia ze strony Klary – wiemy bowiem ze źródeł, jak bardzo płonęła ona duchem ofiary i pokuty. Wydaje się, że dwie rzeczy w tym dokumencie w sposób szczególny budziły niepokój Asyjskiej Świętej: brak odniesienia do Franciszka i jego braci oraz przemilczanie tak ważnej dla Klary kwestii ubóstwa⁴⁴. Konstytucje te bowiem ani słowem nie wspominały o tych dwóch fundamentalnych elementach klariańskiego powołania.

³⁸ Takiego określenia używa m. in. L. Iriarte (por. *Historia franciszkanizmu*, dz. cyt., s. 465 oraz *Reguła św. Klary litera i duch*, Warszawa 1993, s. 9) oraz J.F. Godet (por. *Pisma św. Klary w ujęciu historycznym i krytycznym*, w: Święci Franciszek i Klara z Asyżu, *Pisma*, wydanie łacińsko-polskie, Kraków-Warszawa 2004, s. 401).

³⁹ W oryginale fragment ten brzmi następująco: *Verum ut, ad exemplum et imitationem eorum, qui sine querela Domino servierunt et sanctae conversationis initium felicitis perseverantiae exitu felicissimo consummarunt, vitae vestrae religio in Christo constructa pariter et fundata in templum sanctum in Domino crescere et ad supernae vocationis praemium sanctorum sequendo vestigia possit recto cursu feliciter pervenire: Regulam Beatissimi Benedicti, in qua virtutum perfectio et summa discretio noscitur instituta, quae et a Sanctis Patribus a principio devote suscepta est et ab Ecclesia Romana venerabiliter approbata, vobis tradimus observandam in omnibus, in quibus eidem vivendi Formulae vobis a Nobis traditae, secundum quem specialiter vivere decrevistis, contraria minime comprobatur.* Grzegorz IX, bulla *Cum a nobis petitur* z 11 kwietnia 1229r., nr 3, w: http://www.procasp.org.br/paragrafo_capitulo.php?cCapitulo=56&vertudo=1, tłum. polskie o. Maksymilian Damian OFM.

⁴⁰ *W tym bowiem świętym miejscu [w San Damiano] zakon sławnych i podziwianych zakonnic zwanych Ubogimi Paniami został szczęśliwie założony przez błogosławionego Franciszka około sześć lat po jego nawróceniu. Ich budująca Reguła i chwalebne ustawy zostały następnie zatwierdzone władzą Stolicy Apostolskiej przez papieża Grzegorza IX, ongiś biskupa Ostii.* L3T 24, 7-8.

⁴¹ *Konstytucje Hugoliańskie* nr 7, w: Grzegorz IX, bulla *Cum a nobis petitur* z 11 kwietnia 1229r., nr 3, w: http://www.procasp.org.br/paragrafo_capitulo.php?cCapitulo=56&vertudo=1.

⁴² Tamże, nr 6.

⁴³ Tamże, nr 1, 10, 13.

⁴⁴ L. Iriarte w: *Historia franciszkanizmu*, dz. cyt., s. 465 oraz *Reguła św. Klary...*, dz.cyt., s. 9; C. Niezgodna, dz. cyt., s. 127, 131-132.

Wobec tego faktu Klara nie pozostała obojętna. Wprawdzie przyjęła początkowo konieczność składania przez siostry ślubów na Regułę św. Benedykta, jednak nie ustąpiła w naleganiach wobec Kardynała Protektora, by zapewnił jej wspólnocie łączność z Zakonem Braci Mniejszych. Kard. Hugolin przemilczając tę kwestię w *Konstytucjach* w pewnym sensie zostawił damianitkom miejsce dla zachowywania własnych zwyczajów, m.in. dla wprowadzonej przez Franciszka i Klarę posługi braci kwestarzy, którzy mieszkając przy wspólnotach siostrzanych roztaczali nad nimi materialną opiekę. Jednak w omawianych konstytucjach Hugolin wprowadził instytucję tzw. wizytatora damianitek⁴⁵ i na to stanowisko wyznaczył początkowo cystersa – br. Ambrożego. Dopiero po interwencji Klary powierzył tę funkcję jednemu z braci mniejszych – Filipowi Longo⁴⁶. Podobnej interwencji ze strony Klary wymagała również sprawa asystencji duchowej nad siostrami i głoszenia im Słowa Bożego przez braci św. Franciszka⁴⁷.

Dla Klary drugą ważną kwestią, zupełnie nieobecną w omawianym dokumencie, była sprawa posiadania przez klasztor dóbr stałych. Jej niepokój wzmógł się dodatkowo z chwilą, gdy kard. Hugolin zaczął obdarzać hojnymi fundacjami wspólnoty siostrzane, pragnące żyć na wzór San Damiano. Klara nigdy takich stałych dochodów nie przyjęła, stanowczo odrzucając w tym względzie wszelkie propozycje i naciski z jego strony⁴⁸. Ostatecznie wymogła na nim w 1228r. potwierdzenie na piśmie *Przywileju ubóstwa*⁴⁹, dając wyraz swej wierności wobec charyzmatu życia ewangelicznego przekazanego jej przez św. Franciszka.

Można przypuszczać, że Hugolin di Conti w opracowanych przez siebie *Konstytucjach* także kwestię posiadłości i dochodów – podobnie jak sprawę łączności z Zakonem Braci Mniejszych – celowo pominął milczeniem, zostawiając w ten sposób coraz liczniejszym wspólnotom damianitek możliwość wyboru pomiędzy zachowywaniem ścisłego ubóstwa w oparciu o papieski przywilej a przyjęciem ubóstwa jedynie formalnego, zgodnie z pozwoleniem papieża Honoriusza III, według którego dobra nieruchomości danego klasztoru uznawane były za własność Stolicy Apostolskiej.

Podsumowując, kard. Hugolin szczerze podziwiał świętość Klary, wydaje się jednak, iż jej nie rozumiał. W opracowanych dla siostr normach zakonnych, zwanych od jego imienia *Konstytucjami Hugoliańskimi*, wyraźnie brak ducha franciszkańskiego. O łączności z Zakonem Braci Mniejszych oraz o ubóstwie, tych fundamentalnych elementach powołania Klary i jej siostr, nie ma w nich w ogóle mowy. Podstawę tych konstytucji stanowi Reguła św. Benedykta. Warto zauważyć, że nawet po zatwierdzeniu *Reguły św. Franciszka* w 1223r. i po kanonizacji Asyjskiego Patriarchy w 1228r. Hugolin – już jako papież – nie zmienił swojego stanowiska w sprawie norm prawnych przeznaczonych dla damianitek, niezmiennie trwał przy swej pierwotnej koncepcji i nie dopuścił do zmiany reguły benedyktyńskiej na franciszkańską.

Trzeba również podkreślić i to, że mimo iż kardynał di Conti napisał *Konstytucje* dla wspólnot żeńskich stawiając im za przykład San Damiano, to jednak właśnie asyjskie siostry *de facto* nie żyły ściśle według tychże norm prawnych. Klara swoją postawą, zwłaszcza w kwestii łączności z zakonem braci mniejszych oraz absolutnego ubóstwa, wyraźnie starała się wymknąć się spod ręki kard. Hugolina, dając do zrozumienia, że chce być prowadzona przez Franciszka.

---

⁴⁵ *Konstytucje Hugoliańskie* nr 12, w: Grzegorz IX, bulla *Cum a nobis petitur* z 11 kwietnia 1229r., nr 3, w: http://www.procasp.org.br/paragrafo_capitulo.php?cCapitulo=56&vertudo=1.

⁴⁶ W krótkim czasie jednak kard. Hugolin wycofał tę nominację, dając damianitkom w dalszym ciągu wizytatorów spoza zakonu franciszkańskiego. Dopiero gdy został papieżem w 1227r. zarządził, by II Zakon był pod opieką braci mniejszych. L. Iriarte, *Historia franciszkanizmu*, dz. cyt., s. 466.

⁴⁷ Źródła przytaczają epizod z 1230 roku, kiedy to Hugolin – już jako papież Grzegorz IX – nakazał, aby żaden z braci mniejszych nie wchodził bez pozwolenia Stolicy Apostolskiej do klasztorów damianitek. Na wieść o tym Klara utyskiwała, że odtąd siostry bardzo miały pokarm świętej nauki i wdychając rzekła: „Zabrał nam tych, którzy dawali nam pokarm życia, niech też zabierze wszystkich innych braci”. I zaraz odesłała wszystkich braci do ministra, nie chcąc mieć kwestarzy zaopatrujących je w chleb materialny, skoro nie miały mieć jałmużników chleba duchowego. Ale kiedy to usłyszał papież Grzegorz, prędko zakaz ten złagodził, uzależniając pozwolenie od generała zakonu. LegKl 37, 7-10. W latach późniejszych jednak problem asystencji ze strony braci pogłębił się. Sam generał zakonu Krescenty z Jesi był przeciwny takiej zależności siostr od pierwszego zakonu, bowiem uważał ten obowiązek za zbyt uciążliwy dla braci.

⁴⁸ Por. LegKl 14, 5-7.

⁴⁹ Rok później *Przywilej ubóstwa* tenże papież przyznał również siostrom z Perugii i z klasztoru w Monticelli koło Florencji.

4. Reguła Innocentego IV

Kolejnym dokumentem, który należy przeanalizować rozważając spór o regułę Ubogich Pań, jest tzw. *Reguła Innocentego IV* z 1247 roku. Innocenty IV (1180/90-1254) objął Stolicę Piotrową po śmierci Grzegorza IX w 1243r. Podobnie jak jego poprzednik, posiadał on gruntowne wykształcenie prawnicze. Wśród zagadnień, jakimi przyszło mu się zająć po wyborze na papieża, była m. in. kwestia rozwiązania problemów legislacyjnych wspólnoty asyckiej i wszystkich klasztorów żeńskich czerpiących z niej wzór.

Początkowo papież wydał dwa dokumenty regulujące sprawę opieki nad siostrami ze strony braci mniejszych. Najpierw – najprawdopodobniej na wniosek samych sióstr – 21 października 1245r. ogłosił bullę *Vestris piis supplicationibus*, w której zezwolił, by bracia mniejsi mogli wchodzić do klasztorów damianitek dla sprawowania nad nimi duchowej i materialnej opieki⁵⁰, a rok później – 12 lipca 1246r. – skierował do generała i prowincjałów Zakonu Braci Mniejszych list, w którym wyraził pragnienie, by siostry zostały włączone do pierwszego zakonu⁵¹. W końcu, 6 sierpnia 1247r. papież ogłosił bullę *Cum omnis vera religio*, w której zawarł nowe przepisy dla *opatek i sióstr Zakonu Św. Damiana*⁵². W jego mniemaniu, przedstawione w tym dokumencie rozwiązania prawne, miały skutecznie pogodzić interesy zarówno sióstr jak i braci z rodziny franciszkańskiej i rozwiązać definitywnie problem reguły i pozostałych norm zakonnych, obowiązujących damianitki.

Innocenty IV w omawianej bulli zrezygnował ostatecznie z narzucania Klarze i jej siostronom reguły benedyktyńskiej, a w jej miejsce pozwolił na zachowywanie przez nie *Reguły św. Franciszka*, zatwierdzonej przez papieża Honoriusza III bullą *Solet annuere* 29 listopada 1223r. W analizowanym przez nas dokumencie Innocenty IV napisał:

*... umiłowane w Panu córki, ponieważ z natchnienia łaski Bożej dokonałyście wyboru kroczenia po drodze trudnej i wąskiej, która prowadzi do życia, my, przychylając się do waszych pobożnych próśb, nadajemy wam i [waszym] następczyniom Regułę błogosławionego Franciszka, którą należy przestrzegać, ale tylko w odniesieniu do trzech [powinności], a mianowicie posłuszeństwa, rezygnacji z wszelkiej własności [osobistej] i dozwolonej czystości, a także Sposób Życia, w niniejszym dokumencie określony, według którego właśnie postanowiłyście żyć; powagą władzy apostołskiej postanawiamy, ażeby [ta forma życia] po wieczne czasy była przestrzegana w poszczególnych klasztorach waszego Zakonu*⁵³.

Z fragmentu tego wynika jasno, iż zgodnie z wolą papieża, siostry miały odtąd zachowywać *Regułę św. Franciszka*, ale tylko jako podstawę kanoniczną. Na tę regułę składały też swe śluby⁵⁴. Jeśli chodzi o szczegółowe przepisy zakonne, Innocenty IV w omawianym przez nas dokumencie

⁵⁰ Innocenty IV, bulla *Vestris piis supplicationibus* z 21 października 1245r., w: [http://www.procasp.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Vestrispiis supplicationibus \(1245\)&cSubCap=147&vertudo=1](http://www.procasp.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Vestrispiis%20supplicationibus%20(1245)&cSubCap=147&vertudo=1).

⁵¹ Innocenty IV, *Licet olim quibusdam* z 12 lipca 1246r., w: [http://www.procasp.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Licet olim quibusdam \(1246\)&cSubCap=149&vertudo=1](http://www.procasp.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Licet%20olim%20quibusdam%20(1246)&cSubCap=149&vertudo=1).

⁵² Innocenty IV, bulla *Cum omnis vera religio* z 6 sierpnia 1247r., preambuła, w: http://www.procasp.org.br/paragrafo_capitulo.php?cCapitulo=57&vertudo=1.

⁵³ *... dilectae in Domino filiae, quia divina vobis gratia inspirante per arduam viam (C vitam) et arctam, quae ad vitam ducit, incedere elegistis, vestris piis precibus inclinati, beati Francisci Regulam quantum ad tria tantum, videlicet, oboedientiam, abdicacionem proprii in speciali et perpetuam castitatem, necnon Formam Vivendi praesentibus annotatam, secundum quam specialiter vivere decrevistis, vobis et iis, quae successerint, concedimus observandam; auctoritate apostolica statuentes, ut in singulis monasteriis vestri Ordinis perpetuis temporibus observetur.* Innocenty IV, bulla *Cum omnis vera religio* z 6 sierpnia 1247r., preambuła, w: http://www.procasp.org.br/paragrafo_capitulo.php?cCapitulo=57&vertudo=1, tłum polskie Roman Maria Zawadzki.

⁵⁴ Formuła profesji brzmiała następująco: *Ja siostra [taka a taka] ślubuję Bogu i Najświętszej Maryi zawsze Dziewicy, św. Franciszkowi i wszystkim Świętym, stale zachowywać posłuszeństwo według Reguły i Sposobu życia, przekazanych naszemu Zakonowi przez Stolicę Apostolską, nie posiadając niczego w ciągu całego życia, prowadzonego w czystości.* Tamże, nr 1.

przedstawił damianitkom własny projekt, częściowo oparty na *Konstytucjach Hugoliańskich*, który określił jako *Forma Vivendi (Sposób Życia)*. Zatem i ten dokument niezbyt trafnie określany jest mianem *Reguły Innocentego IV*⁵⁵, zostaniemy jednak przy tym powszechnie używanym terminie.

W wielu punktach omawianej bulli dostrzec można wyraźny zwrot w kierunku charyzmatu franciszkańskiego. Papież praktycznie oddał siostry pod jurysdykcję Zakonu Braci Mniejszych⁵⁶. Generał minorytów i prowincjałowie otrzymali władzę wizytowania klasztorów siostrzanych⁵⁷, zatwierdzania wyboru ksieni i przydzielania pozostałych urzędów we wspólnocie⁵⁸. Od ich decyzji zależało również zakładanie nowych wspólnot damianitek⁵⁹, wysyłanie sióstr do innego klasztoru⁶⁰ oraz wpuszczanie do klauzury osób duchownych lub świeckich⁶¹. Przy każdym klasztorze miał też być jeden kapłan – franciszkanin jako kapelan oraz kilku braci konwersów⁶². Zgodnie z postanowieniem Innocentego IV w zasadzie tylko bracia mniejsi mogli udzielać siostronom sakramentów świętych⁶³. W kwestii odprawiania Officjum Pańskiego damianitki miały odtąd zachowywać przepisy obowiązujące braci św. Franciszka⁶⁴. Złagodzone zostały ponadto normy dotyczące milczenia⁶⁵ i postów⁶⁶ – one także nabrały nieco ducha franciszkańskiego. Wszystkie te

⁵⁵ Wydaje się, że stosowniejszym byłoby określenie *Konstytucje Innocentiańskie*, bowiem nawet sam papież ani raz w dokumencie tym nie używa terminu *reguła* w odniesieniu do ułożonych przez siebie przepisów.

⁵⁶ ... umiłowanym synom generalowi i prowincjałom Zakonu Braci Mniejszych, powagą niniejszego pisma polecamy [otoczyć] wasz [klasztor] i wszystkie [inne] klasztory waszego Zakonu pełną troską pod każdym względem, a [wam] nakazując, byście [zawsze] niezachwianie pozostawały pod ich i tych, którzy z czasem będą [waszymi] ministrami, [zasadą] posłuszeństwa, kierownictwa i nauczania, [bo] jesteście zobowiązane do niezłomnego posłuszeństwa [wobec nich]. *Reguła Innocentego IV*, nr 12, Innocenty IV, bulla *Cum omnis vera religio* z 6 sierpnia 1247r., w: http://www.procasp.org.br/paragrafo_capitulo.php?cCapitulo=57 &vertudo=1.

⁵⁷ Oni zaś, sprawując powinność i troskę o dusze wasze, niech gorliwie podejmują obowiązek przeprowadzania wizytacji tychże klasztorów osobiście lub przez swoich braci, zdalnych do tego, wyznaczonych przez nich samych według powyższej Reguły. Tamże, nr 12.

⁵⁸ Niech osadzają na urzędzie i z niego usuwają, niech zmieniają i zarządzają według tego, co dla Bożej sprawy wyda się im pożyteczne. Wszakże wybór opatki ma pozostać wolnym aktem konwentu, potwierdzenie zaś [przeprowadzenia] tegoż i zatwierdzenie [opatki] należy do generała zakonu, kiedy jest obecny w prowincji, albo podczas jego nieobecności do prowincjała tej prowincji, w której znajduje się klasztor. Tamże, nr 12.

⁵⁹ ... niech jakiś klasztor waszego zakonu nie poczyna się [z inicjatywy] jakichś [osób] bez zezwolenia i zgody kapituły generalnej wspomnianego zakonu. Tamże, nr 12.

⁶⁰ ... za zgodą generała zakonu braci mniejszych, albo prowincjała tej prowincji tegoż zakonu, w obrębie której klasztor zostanie założony, oraz ze zrozumiałego powodu [siostry] mogłyby być czasem przeniesione, byleby za zgodą wspomnianego [zwierzchnika]. Tamże, nr 1.

⁶¹ Jeśli chodzi o wchodzenie [jakichś] osób do klasztoru, z naciskiem i stanowczo nakazujemy, aby opatka lub siostry nigdy nie zezwalały na wejście do klasztoru żadnej osobie zakonnej lub świeckiej, bez względu na jej godność; i nie wolno tego w ogóle nikomu, chyba że [tym osobom] pozwoliła [na to] Stolica Apostolska lub generał względnie prowincjał Zakonu Braci Mniejszych [tej] prowincji, [w obrębie] której znajduje się klasztor. Tamże, nr 6.

⁶² Kapelan i [bracia] konwersi, według zarządzenia wizytatora, mają ślubować posłuszeństwo opatce, przyrzekając stałość miejsca oraz ciągłe życie w ubóstwie i czystości. Tamże, nr 12.

⁶³ ... sakrament pokuty, komunie św. i inne sakramenty kościelne mają przyjmować [jedynie z rąk] braci mniejszych, chyba że jakaś [siostra] w stanie śmiertelnego zagrożenia nie będzie mogła mieć nikogo spośród wspomnianych braci. Tamże, nr 7.

⁶⁴ Boskie Oficjum spełniane dla Pana, tak w ciągu dnia jak i w nocy, należy przestrzegać w taki sposób: te [siostry], które umieją czytać i śpiewać, niech sprawują służbę Bożą z należytą powagą i skromnością, zgodnie ze zwyczajem Zakonu Braci Mniejszych; analfabetki zaś mają odmawiać 24 razy Ojciec nasz na matutinum, pięć razy na laudesy, po siedem razy na każdą z pozostałych godzin, [czyli] na prymę, tercję, sekstę i nonę; na nieszpórach zaś 12 razy, a na komplecie siedem razy. Ten porządek należy nade wszystko zachować również przy każdym oficjum o Najświętszej Maryi Pannie. Tamże, nr 2.

⁶⁵ Przez wszystkie [siostry] ma być zachowywane ciągle stałe milczenie w ten sposób, aby bez zezwolenia nie wolno było im rozmawiać między sobą, ani by inni bez zezwolenia [nie mogli] rozmawiać z jakąś [siostrą] (...) wyjąwszy sytuację, kiedy siostronom wolno mówić w stosownym miejscu i czasie, o ile wyda się to opatce pożyteczne ze względu na Boga. Siostry chore i te, które im posługują, zgodnie z decyzją opatki, mogą rozmawiać w trakcie choroby w infirmerii. Tamże, nr 3.

⁶⁶ Siostry [klauzurowe] i służebne mają zachowywać post od święta Podniesienia Krzyża Świętego aż do święta Zmartwychwstania Pańskiego, z wyjątkiem niedziel, św. Michała, św. Franciszka, Wszystkich Świętych, Narodzenia Pańskiego z dwoma dniami bezpośrednio [po nim] następującymi, oraz w Trzech Króli i Oczyszczenia [Najświętszej Maryi Panny]. Lecz od Wielkanocy do Podniesienia Krzyża Świętego są zobowiązane do niewielkiego postu, [a mianowicie] tylko w piątki i dni postne ustanowione powszechnie przez Kościół. Dowolnie mogą spożywać wino, a także ryby, jaja, sery oraz dania mleczne i inne [jarskie] okrasy. Jednakże od [pierwszej niedzieli] adwentu do Narodzenia

zarządzenia stanowiły bez wątpienia ważny, wręcz milowy krok, w procesie formowania się prawodawstwa klariańskiego, a dla Klary i jej siostr były spełnieniem wieloletnich nadziei na oficjalne włączenie damianitek w szeregi rodziny franciszkańskiej.

W analizowanej przez nas bulli znalazło się jednak stwierdzenie, które mocno odbiegało od przyjętego przez Klarę stylu życia ewangelicznego. W paragrafie 11 wspomnianego dokumentu papież napisał bowiem:

... wolno wam w ogólności przyjmować korzyści [materialne] i majątki oraz je posiadać i dowolnie je zatrzymywać⁶⁷.

Innocenty IV nie ograniczył przy tym wielkości tych dóbr. W celu odpowiedniego zarządzania dochodami klasztornymi powołał do istnienia urząd prokuratora. Zgodnie z bullą, prokurator ten, *ze wszystkich powierzonych sobie dochodów i wydatków miał rozliczać się przed opatką i trzema innymi siostrami specjalnie do tego wyznaczonymi, oraz, jeśli zechce, przed wizytatorem. Nie wolno mu jednak było niczego z mienia klasztornego sprzedawać, zamieniać, zastawiać czy w jakiś sposób się [tego] pozbywać, chyba że za zezwoleniem opatki i konwentu⁶⁸.*

Zapis ten oznaczał całkowite odejście od najwyższego ubóstwa, które stanowiło jeden z fundamentalnych elementów powołania Klary i Ubogich Pań. Było to jednocześnie odejście nawet od ubóstwa formalnego, zaproponowanego siostronom wcześniej przez papieża Honoriusza III. Odtąd dobra nieruchomości danego konwentu nie były już uznawane za własność Stolicy Apostolskiej.

Reguła Innocentego IV w krótkim czasie została wprowadzona w życie niemalże we wszystkich klasztorach damianitek. W konsekwencji w tych żeńskich wspólnotach franciszkańskich zaczęło obowiązywać prawo rzeczywistego posiadania własności. Jedynie niektóre klasztory, w tym przede wszystkim San Damiano, mogły nadal korzystać z *Przywileju ubóstwa*. Przywilej ten miał jednakże w dalszym ciągu charakter dyspensy od obowiązujących przepisów⁶⁹.

W tej sytuacji, jak twierdzą niektórzy historycy (m. in. Lazaro Iriarte), Klara zdecydowała się napisać swój *Testament*⁷⁰, w którym obok dziękczynienia wobec *hojnego Dawcy, Ojca miłosierdzia*⁷¹ oraz prośby o wzajemną siostrzaną miłość i jedność we wspólnotcie⁷², dominującym tematem było gorące pragnienie wiernego zachowania najświętszego ubóstwa⁷³. Wracając pamięcią do początku swego powołania, Asyska Ksieni raz jeszcze z mocą podkreśliła przykład życia w całkowitym ubóstwie, zostawiony nam przez samego Chrystusa i Jego wiernego naśladowcę – św. Franciszka: *Syn Boży, póki żył na świecie, nie chciał nigdy odstąpić od świętego ubóstwa. I nasz święty ojciec Franciszek, idąc Jego śladami, póki żył, nie odstąpił ani w swoim przykładzie, ani w nauce od świętego ubóstwa, które wybrał dla siebie i swoich braci*⁷⁴.

Ponieważ Klara także chciała pozostać wierna tej drodze, dlatego przypominała swym siostronom, jak to wielokrotnie i dobrowolnie odnawiała z nimi *zobowiązanie wobec pani naszej, najświętszego ubóstwa, aby siostry, które są teraz i te, które przyjdą (...), nie mogły w żaden sposób od niego odstąpić*⁷⁵. Nie namawiała jednak swych siostr do buntu wobec decyzji Kurii Rzymskiej, ale z pokorą, *klęcząc i pochylając się głęboko duszą i ciałem*⁷⁶ prosiła, wręcz błagała raz jeszcze Kościół św. na

---

Pańskiego, w Wielkim Poście, w piątki i w dni postne ustanowione ogólnie przez Kościół niech nie spożywają jaj, serów oraz dań mlecznych. Opatka może jednak miłosiernie udzielać dyspensy co do postu siostronom służebnym, z wyjątkiem adwentu, Wielkiego Postu, piątków i dni postnych ustanowionych w Kościele Powszechnym. Wspomnianego zaś nakazu postu i abstynencji nie muszą przestrzegać dziewczęta do czternastego roku życia, oraz staruszki i [siostry] niesprawne; dla nich, stosownie do ich ułomności można miłosiernie zatroszczyć się o potrzeby ciała, jak i inne konieczności [życiowe].

Tamże, nr 4.

⁶⁷ Tamże, nr 11.

⁶⁸ Tamże, nr 11.

⁶⁹ C. Niezgoda, dz. cyt., s. 136.

⁷⁰ L. Iriarte, *Reguła św. Klary...*, dz. cyt., s. 201-202.

⁷¹ TK1 2.

⁷² Por. Tamże, 59-70.

⁷³ Por. Tamże, 33-57. Sprawa wierności ubóstwu zajmuje ponad ¼ tego dokumentu.

⁷⁴ Tamże, 35-36.

⁷⁵ Tamże, 39.

⁷⁶ Tamże, 44.

czele z papieżem i kardynałem protektorem oraz następców św. Franciszka i cały Zakon Braci Mniejszych o zrozumienie w tej kwestii oraz o pomoc w realizacji ubóstwa absolutnego⁷⁷. Chciała w ten sposób zabezpieczyć wierność wobec najświętszego ubóstwa, by po jej śmierci siostry pozostały mu wierne nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale również wspólnotowym.

Reasumując – wprowadzając Innocenty IV w normach zakonnych opracowanych w 1247r. dla damianitek zastąpił regułę benedyktyńską *Regułą św. Franciszka* i oddał Ubogie Panie pod jurysdykcję Zakonu Braci Mniejszych, wprowadził jednak w klasztorach sióstr prawo własności, które zaprzeczało franciszkańskiemu charyzmatowi najwyższego ubóstwa. Takie rozwiązanie spotkało się ze sprzeciwem ze strony Klary, która raz jeszcze podjęła „walkę” o prawo sióstr do życia bez własności. Pełna niepokoju o przyszłość swej wspólnoty i o wierność powołaniu do naśladowania Jezusa ubogiego i ukrzyżowanego, sformułowała swój *Testament*, w którym gorąco broniła prawa do świętego ubóstwa. Choć w ostatnich latach badacze coraz częściej skłaniają się ku przekonaniu, iż Klara podyktowała ów *Testament* dopiero na łożu śmierci⁷⁸, wydaje się słusznym traktowanie tego tekstu, podobnie jak i *Reguły* z 1253r., jako swoistej odpowiedzi Ksieni z San Damiano na normy prawne nadane w 1247r. przez Innocentego IV.

5. *Reguła św. Klary*

Ponieważ przyjęcie *Reguły Innocentego IV* nie obyło się bez oporów i poważnych trudności zarówno ze strony Ubogich Pań jak i Braci Mniejszych⁷⁹, wobec takiej sytuacji sam papież wycofał się i w piśmie z 6 czerwca 1250r. oświadczył, iż nie chciał narzucić siostrze tej *Formy życia* jako obowiązującej⁸⁰. Otworzyło to Klarze drogę do sformułowania na piśmie własnej koncepcji życia w siostrzanej wspólnotcie, zgodnie z charyzmatem otrzymanym od Boga za pośrednictwem Franciszka.

W takich okolicznościach Święta z Asyżu zaczęła pisać własną *Forma vitae* dla klasztoru San Damiano⁸¹, opierając ją na *Regule św. Franciszka*. Dokument ten przedstawiła najpierw protektorowi zakonu kard. Rainaldo di Conti di Segni (ok.1185-1261), który w imieniu Stolicy Świętej zatwierdził go oficjalnie pismem *Quia vos* z dnia 16 września 1252r. Klara nie poprzestała jednak na tym. Pełna troski o przyszłość zakonu, chcąc mieć gwarancję jak najmocniejszą, poprosiła samego papieża o takie potwierdzenie i rzeczywiście je otrzymała. Innocenty IV 9 sierpnia 1253r., na dwa dni przed śmiercią Ksieni z San Damiano, promulgował ów dokument bullą *Solet annuere*⁸².

Przechodząc do analizy tego pisma, trzeba na wstępie zaznaczyć, że choć pergamin ten powszechnie zwany jest *Regułą św. Klary*, wydaje się, iż Asyska Święta, posłuszna przez całe swe zakonne życie postanowieniom Soboru Laterańskiego IV, nie zamierzała napisać nowej reguły⁸³. Uznając za podstawę prawną dla swej wspólnoty *Regułę św. Franciszka*, nadaną damianitkom przez Innocentego IV w 1247r., spisała tylko szczegółowe normy dostosowane do życia sióstr w San Damiano, podobnie jak uczynili to wcześniej kard. Hugolin i wspomniany papież Innocenty IV. Na wstępie bowiem napisała:

*Oto jest sposób życia zakonu sióstr ubogich, założonego przez świętego Franciszka...*⁸⁴

⁷⁷ Tamże, 44 i 50.

⁷⁸ Według Ch. G. Cremaschi Klara, nie mogąc się doczekać zatwierdzenia napisanej przez siebie *formy życia*, na krótko przed śmiercią podyktowała swój *Testament* bratu Leonowi. Por. Ch. G. Cremaschi, *Testament i Błogosławieństwo św. Klary z Asyżu. Wprowadzenie*, w: R. Prejs i Z. Kijas (red.), dz. cyt., s. 2126-27.

⁷⁹ L. Iriarte, *Historia franciszkanizmu*, s. 467.

⁸⁰ Innocenty IV, *Inter personas alias* z 6 czerwca 1250r., w: [http://www.procas.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Inter personas alias \(1250\)&cSubCap=152&vertudo=1](http://www.procas.org.br/paragrafo_subcapitulo.php?titulo=Inter%20personas%20alias%20(1250)&cSubCap=152&vertudo=1).

⁸¹ Ostatnio prowadzone badania wskazują na to, iż Klara zaczęła pisać niektóre fragmenty *Reguły* (m.in. rozdz. 6) jeszcze przed rokiem 1247.

⁸² L. Iriarte, *Historia franciszkanizmu*, dz. cyt., s. 469.

⁸³ Odrębną kwestią jest fakt, iż Kościół w pewnym momencie historii uznał ten tekst za regułę i tak możemy dziś na niego patrzeć.

⁸⁴ *Forma vitae ordinis sororum pauperum, quam beatus Franciscus instituit, haec est...* RKl 1, 1.

Nie użyła tu słowa *regula*, ale zastosowała termin *forma vitae* i tego się konsekwentnie trzymała. Już na wstępie tego dokumentu Klara odwołała się również do osoby św. Franciszka, dając w ten sposób wyraz swemu przekonaniu, iż to Poverello jest w jej oczach ojcem i założycielem wspólnoty Ubogich Sióstr. Nigdy nie uważała siebie za założycielkę nowego zakonu, lecz przy każdej sposobności powoływała się na autorytet Franciszka, jako swego duchowego mistrza⁸⁵. Przedstawiała go zawsze jako pośrednika między nią a Bogiem. Wielokrotnie wyraźnie podkreślała swoją duchową zależność od niego, w samym tylko *Testamencie* uczyniła to aż 17 razy⁸⁶.

W omawianym dokumencie Klara mocno zaakcentowała franciszkańskie cechy wspólnoty z San Damiano: życie według doskonałości Ewangelii⁸⁷, wierność św. Franciszkowi i posłuszeństwo jego następcom⁸⁸, łączność z Zakonem Braci Mniejszych⁸⁹, przełożęństwo w duchu służby⁹⁰, wspólnotę pracy⁹¹ oraz udział wszystkich sióstr w odpowiedzialności za konwent⁹², w myśl zasady, iż *często Pan mniejszemu objawia to, co jest lepsze*⁹³. Jednak najbardziej franciszkańskie w tym tekście jest podejście Klary do kwestii ubóstwa. Według *Reguły św. Klary* ubóstwo stanowi podstawowy przedmiot profesji sióstr:

*Jeśli kandydatka się nadaje, trzeba jej powiedzieć słowa świętej Ewangelii, aby poszła i sprzedała wszystko co ma, i starała się rozdać to ubogim. Jeśli nie może tego uczynić wystarczy jej dobra wola (...) Po roku próby niech będzie dopuszczona do posłuszeństwa, przyrzekając zachowywać na zawsze życie i formę naszego ubóstwa*⁹⁴.

Aż trzy spośród dwunastu rozdziałów *Reguły św. Klary* dotyczą ideału ewangelicznego ubóstwa i tak naprawdę stanowią one rdzeń tego dokumentu⁹⁵. W niezwykle osobistym rozdziale 6 Asyska Ksieni, przywołując w pamięci początki życia w San Damiano, przypomina swym siostronom *Forma vivendi* – ich pierwszą „regulę” otrzymaną z rąk samego Franciszka, a następnie przytacza jego *Ostatnią wolę* względem nich:

*Ja, maluczki brat Franciszek, pragnę naśladować życie i ubóstwo Najwyższego Pana naszego Jezusa Chrystusa i Jego Najświętszej Matki, i wytrwać w nim aż do końca. I proszę was, moje panie, i radzę wam, abyście zawsze trwały w tym najświętszym życiu i ubóstwie. I strzeżcie się bardzo, abyście nigdy żadnym sposobem nie odstąpiły od niego pod wpływem czyjejś nauki lub rady*⁹⁶.

Ten testament Świętego Ojca kładzie na serce swym duchowym córkom, przypominając jednocześnie *Przywilej ubóstwa*, o który zawsze tak gorliwie zabiegała. Świadoma tego, że dotąd przywilej ten nie był regulą, ale raczej wyjątkiem od niej, Klara postanowiła uczynić go normą prawną swej wspólnoty, dlatego w analizowanym przez nas dokumencie napisała:

---

⁸⁵ L. Iriarte, *Reguła św. Klary...*, dz. cyt., s. 20.

⁸⁶ P. Anzulewicz, *Śłuchajcie ubożuchne! Wczesne źródła franciszkańskie o św. Klarze i Ubogich Pannach oraz ich relacji ze św. Franciszkiem i jego braćmi*, Gdańsk 1993, s. 11-14.

⁸⁷ RKl 1, 2.

⁸⁸ Tamże, 1, 4-5.

⁸⁹ Wspólne Oficjum (RKl 3, 1), ten sam kardynał protektor (RKl 12, 12), wizytator, kapelan i bracia konwersi wyznaczeni dla sióstr mają być z Zakonu Braci Mniejszych (RKl 12, 1-6).

⁹⁰ RKl 10, 4-5.

⁹¹ Tamże, 7, 1-3.

⁹² Tamże, 2, 1; 4, 7 i 19-22.

⁹³ Tamże, 4, 18.

⁹⁴ *Et si idonea fuerit, dicatur ei verbum sancti Evangelii: quod vadat et vendat omnia sua, et ea studeat pauperibus erogare. Quod si facere non potuerit, sufficit ei bona voluntas (...) Finito vero anno probationis, recipiat ad obedientiam, promittens vitam et formam paupertatis nostrae in perpetuum observare.* RKl 2, 8-9 i 14. Podobnego sformułowania używa Klara w *Testamencie*: *Jeżeli się natomiast kiedy zdarzy, że wymienione siostry opuszczą to miejsce i przeniosą się na inne, to gdziekolwiek będą, powinny również po mojej śmierci zachowywać tę regulę ubóstwa (formam paupertatis), którą przyrzekłyśmy Bogu i świętemu naszemu Ojcu Franciszkowi.* TKl 52.

⁹⁵ Chodzi o rozdz. 6, 7, 8. Por. L. Iriarte, *Reguła św. Klary...*, dz. cyt., s. 108.

⁹⁶ RKl 6, 7-9.

*I tak jak ja z moimi siostrami starałam się przestrzegać świętego ubóstwa, przyobiecane Panu Bogu i świętemu Franciszkowi, tak również opatki, które po mnie obejmą urząd i wszystkie siostry są zobowiązane nienaruszenie je zachowywać aż do końca, mianowicie: ani osobiście, ani za pośrednictwem innej osoby nie przyjmować i nie mieć posiadłości lub własności, ani czegokolwiek, co można by rozumnie nazwać własnością (...)*⁹⁷.

Słowa: *ani osobiście, ani za pośrednictwem innej osoby nie przyjmować i nie mieć posiadłości lub własności, ani czegokolwiek, co można by rozumnie nazwać własnością* bezpośrednio nawiązują do papieskiej bulli *Sicut manifestum est* z 1228r. Klara już wcześniej – w 1251r. (tj. nim napisała *Regułę*) prosiła kardynała protektora o uzyskanie od papieża Innocentego IV zatwierdzenia *Przywileju ubóstwa* dla swej wspólnoty⁹⁸, a pod koniec swego życia zwołała *wszystkie swe siostry i z największą pilnością poleciła im przywilej ubóstwa*⁹⁹. Chciała bowiem, by wszystkie jej duchowe córki były zobowiązane nienaruszenie zachowywać tę zasadę życia w najświętszym ubóstwie *aż do końca*, także po jej śmierci.

Podobnie jak w *Testamencie*, tak i w *Regule*, Klara mocno i jasno kreśli przed oczyma swych sióstr – obecnych i przyszłych – ten charakterystyczny rys jej duchowej drogi: zgodę na życie bez własności, w trudach i niepewności, na wzór ubogiego i pokornego Jezusa i Jego Najświętszej Matki:

*W tym jest dostojęństwo najwyższego ubóstwa, że ono ustanowiło nas, moje najdroższe siostry, dziedziczkami i królowymi królestwa niebieskiego, uczyniło ubogimi w rzeczy doczesne, a uszlachetniło cnotami. Ono niech będzie waszym udziałem i prowadzi do ziemi żyjących. Do niego, najdroższe siostry, całkowicie przyłgnijcie i dla Imienia Pana naszego Jezusa Chrystusa i Jego Najświętszej Matki nie chcecie nigdy niczego innego na ziemi posiadać*¹⁰⁰.

Analizując tekst *Reguły* dostrzec można wyraźnie, iż Klarze nie chodziło tylko o taką czy inną normę prawną, ale o coś o wiele bardziej istotnego i fundamentalnego, z czego ta norma mogła wypływać. Spisaną przez nią *Formę życia* cechował nade wszystko duch franciszkański, przejawiający się głównie we właściwym odniesieniu do charyzmatu zostawionego przez św. Franciszka, w trosce o ścisłą więź z Zakonem Braci Mniejszych i o ubóstwo, jako szczególny sposób naśladowania Chrystusa. Przytaczając w *Regule* zarówno *Sposób życia* jak i *Ostatnią wolę Poverella Ksieni z San Damiano* raz jeszcze potwierdziła wierność wobec Asyjskiego Patriarchy jako swego duchowego mistrza, a nawiązując przy tym do *Przywileju ubóstwa* otrzymanego od samego papieża ukazała swym siostronom – obecnym i przyszłym – filary, na których powinny one budować gmach własnej świętości i wspólnotowego życia.

6. Podsumowanie

W niniejszym artykule staraliśmy się spojrzeć raz jeszcze na kwestię roli *Przywileju ubóstwa* w duchowości klariańskiej i problem sporu o regułę Ubogich Pań oraz wydobyć najistotniejsze elementy

⁹⁷ Tamże, 6, 10-13.

⁹⁸ W listopadzie 1251r. chorą Klarę odwiedził w San Damiano kard. Rainaldo di Segni. Wówczas to, jak podaje br. Tomasz z Celano, Klara *ze łzami, w imię Chrystusowe, polecała mu siebie i wszystkie inne siostry. Wszakże ponad wszystko błagała go o to, żeby uprosił u pana Papieża i Kardynałów zatwierdzenie przywileju ubóstwa, co on, jako wierny wspomóżyciel owego zakonu, przyrzekł jej i faktycznie spełnił*. LegKl 40, 8-9.

⁹⁹ *Przy końcu swego życia zwołała wszystkie swe siostry i z największą pilnością poleciła im Przywilej ubóstwa. Ogromnie pragnęła mieć zatwierdzenie bullą reguły zakonu, tak żeby mogła przycisnąć bullę do swych ust i potem dopiero umrzeć; i tak jak pragnęła, tak się stało, albowiem kiedy była już bliska śmierci przybył jeden z braci z listem opatrzonym bullą. Ona wzięła ją z największą czcią i przycisnęła ją do ust, by ją pocałować. Zeznanie s. Filipy di Leonardo di Gislerio, 3 P 32. Wg M. Bartoli wspomniany przez s. Filipę brat przyniósł dwie bulle: jedną zatwierdzającą *Forma vitae* Klary, a drugą potwierdzającą *Przywilej ubóstwa*, dotąd błędnie przypisywany redakcji Innocentego III. Por. M. Bartoli, dz. cyt. 110-112.*

¹⁰⁰ RKl 8, 4-6.

powołania św. Klary i jej pierwszych sióstr, w nadziei, iż ta refleksja pomoże współczesnym klaryskom wierniej zachowywać ideał życia Asyjskiej Świętej.

Z powyższej analizy wynika jasno, iż całe życie Klary cechowało nadzwyczajne umiłowanie Ewangelii i wierne naśladowanie Jezusa, a zwłaszcza Jego ubóstwa. Ta, która w domu rodzinnym opływała we wszelkie dostatki, odrzuciła logikę tego świata, a wybrała mądrość Ewangelii. Wpatrzona w Jezusa, który *dla nas stał się ubogim, aby nas swoim ubóstwem ubogacić*¹⁰¹, nie chciała posiadać na ziemi niczego, jak tylko Chrystusa ubożego i ukrzyżowanego. Ubóstwo, które w oczach ludzi uchodzi za nieszczęście, dla niej paradoksalnie było źródłem błogosławieństwa i szczęścia. Podczas gdy inni starali się o papieskie przywileje i dyspensy, ona przez całe życie zabiegała o ten jeden jedyny przywilej – życia w ubóstwie.

Od roku 1211 aż do swej śmierci w 1253 r. Klara walczyła o zachowanie tożsamości swego zakonu, do którego przyłączyła nazwa: "Ubożenie Panie". Wyrazem tej walki była jej ciągła troska o to, by zabezpieczyć *skarż ubóstwa* również od strony prawnej, dlatego, *chcąc, żeby jej zakon nosił imię ubóstwa*¹⁰², uprosiła dla swej wspólnoty *Privilegium paupertatis*. W ten sposób, mimo narzucanych jej odgórnie różnych norm prawnych, pragnęła ocalić to, co uznawała za fundamentalny element swego powołania – absolutne ubóstwo bez posiadłości i dochodów. Przez całe życie *wpajała w swoje siostry przekonanie, że ich wspólnota wtedy będzie miła Bogu, kiedy będzie bogata w ubóstwo i że przetrwa na stałe pod tym warunkiem, jeśli zawsze będzie się bronić z wieży najwyższego ubóstwa*¹⁰³.

W świetle powyższych rozważań należy stwierdzić, iż *Przywilej ubóstwa* był dla Klary i jej sióstr stałym punktem odniesienia i wyrazem życia prawdziwie ewangelicznego. Był to dla niej punkt nienaruszalny¹⁰⁴. I chociaż w oczach świata, a nawet dostojników kościelnych, postawa Ksieni z San Damiano w tej kwestii zaprzeczała logice rozumu i daleka była od tego, co powszechnie uznawane jest za zdrowy rozsądek, to jednak znajdowała ona solidny fundament w paradoksie ewangelicznym. *Ewangelia bowiem ma swoje racje, których nie posiada rozum*¹⁰⁵.

Wydaje się, iż w analizowanym przez nas sporze o regułę szczególne miejsce zajmuje franciszkański spór o ubóstwo. W tej kwestii Klara stała się znakiem i niejako „strażniczką” ducha franciszkańskiego również dla braci. Strzegła ona tej pierwotnej inspiracji otrzymanej od św. Ojca Franciszka jednocześnie stanowczo i delikatnie. Ochraniała ją z miłością i pilnowała, by ten skromny płomyk życia ewangelicznego nie został nieopatrznie zagaszony. Czyniła to do końca swego życia, wykorzystując ku temu cały swój kobiecy geniusz. Na koniec, świadoma tego, iż została wybrana, by być *wzorem i zwierciadłem* dla kolejnych pokoleń braci i sióstr, w słowach swej *Reguły* zaproponowała *samą siebie jako „formę życia”*¹⁰⁶. Także życia w absolutnym ubóstwie.

---

¹⁰¹ 2 Kor 8,9.

¹⁰² LegKl 14, 1.

¹⁰³ LegKl 13, 6.

¹⁰⁴ T. Matura, *Treść pism św. Klary*, w: Święci Franciszek i Klara z Asyżu, dz. cyt., s. 427.

¹⁰⁵ F. Accrocca, *Franciszek bratem i nauczycielem*, Kraków 2006, s. 198.

¹⁰⁶ Ch. G. Cremaschi, *Testament i Błogosławieństwo św. Klary z Asyżu. Wprowadzenie*, w: R. Prejs i Z. Kijas (red.), dz. cyt., s. 2130.